

دانشگاه الزهرا
دانشکده علوم اجتماعی و اقتصادی
گروه جامعه‌شناسی

پایان‌نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

عنوان:

**تحلیل میزان بهره‌مندی دانشجویان از فن‌آوری‌های اطلاعات و ارتباطات:
مطالعه موردی دانشجویان علامه طباطبایی و امیرکبیر (ورودی ۱۳۸۳)**

استاد راهنما:

دکتر یعقوب موسوی

استاد مشاور:

دکتر علی ساعی

پژوهش نگارش:

فاطمه بنی‌یعقوب

زمستان ۱۳۸۶

چکیده تحقیق

فن‌آوری‌های اطلاعات و ارتباطات مهم‌ترین ابزارهایی هستند که اکنون با کمک آن‌ها بخشی از شکاف‌های علمی و دانشگاهی موجود در جامعه را می‌توان پر کرد. این تحقیق با هدف بررسی مقایسه‌ای میزان بهره‌مندی از کامپیوتر به عنوان رکن اصلی این فن‌آوری‌ها در میان دانشجویان رشته‌های علوم انسانی و فنی مهندسی صورت گرفته است و سعی کرده به برخی عوامل که این بهره‌گیری را تحت تاثیر قرار داده بپردازد. به اعتقاد برخی نظریه‌پردازان ارتباطی عواملی چون سن، جنسیت، میزان تحصیلات، رشته تحصیلی، دسترسی به کامپیوتر و جهت‌گیری تحصیلی و شغلی و نگرش نسبت به کامپیوتر در مجموع منجر به نوعی نابرابری در بهره‌گیری از این فن‌آوری‌های نوین می‌شود. بنابراین بر این اساس و نظریات مربوط به فرهنگ دانشگاهی و رشته‌ای و شکاف دیجیتالی فرضیاتی شکل و مورد آزمون قرار گرفت. در این تحقیق با روش پیمایشی و تکنیک پرسشنامه ۴۰۲ دانشجوی مقطع کارشناسی و سال آخر دانشگاه‌های علامه طباطبائی و امیرکبیر انتخاب و مورد سوال قرار گرفتند. یافته‌ها حاکی از آن است که دانشجویان فنی مهندسی در مجموع بهره‌گیری بالاتری از کامپیوتر نسبت به دانشجویان علوم انسانی دارند. علوم انسانی‌ها در عین حال میزان دسترسی اندک‌تری هم نسبت به کامپیوتر داشته و همچنین فرهنگ رشته‌ای و دانشگاهی‌شان کمتر آنها را به استفاده از این فن‌آوری‌ها رهنمون ساخته است. از سوی دیگر در سنجش نگرش ارتباطی دانشجویان هر دو رشته به نوعی ترس از بهره‌مندی از کامپیوتر دیده شده است. بدین معنا که هر دو گروه نگرش عاطفی تقریباً منفی به کار با این وسیله نشان داده‌اند. تفاوت دو گروه در اندازه‌گیری این نگرش تفاوت چندانی معناداری نشان نداد. از طرف دیگر رابطه بین میزان پایگاه اقتصادی اجتماعی با میزان بهره‌گیری از کامپیوتر معنادار بوده بدین معنا که هر چه پایگاه اقتصادی اجتماعی بالاتر بهره‌مندی از کامپیوتر هم بالاتر گزارش شد. در نهایت آنکه علوم انسانی‌ها در مقایسه با فنی مهندسی‌ها حمایت کمتری را برای کار با کامپیوتر از اطرافیان‌شان دریافت می‌کرده‌اند.

کلید واژه‌ها: فن‌آوری‌های اطلاعات و ارتباطات؛ فرهنگ رشته‌ای و دانشگاهی؛

جامعه‌پذیری دانشگاهی؛ نگرش ارتباطی؛ شکاف دیجیتالی

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول: کلیات تحقیق

- ۱-۱ طرح مساله ۱
- ۲-۱ اهداف اصلی تحقیق ۴
- ۳-۱ ضرورت و اهمیت موضوع ۵
- ۴-۱ پیشینه تحقیق ۶

فصل دوم: مبانی نظری تحقیق

- پیش درآمد ۲۲
- ۱-۲ رویکردهای سواد اطلاعاتی و دیجیتالی ۲۷
- ۱-۱-۲ سواد رایانه‌ای ۲۹
- ۲-۲ رویکردهای خوش‌بینانه و بدبینانه آموزش و فن‌آوری اطلاعات ۳۶
- ۱-۲-۲ تحول در یادگیری ۴۴
- ۲-۲-۲ تعاملات الکترونیکی در آموزش عالی ۴۸
- ۱-۲-۲-۲ تعامل استاد با دانشجو ۵۰
- ۲-۲-۲-۲ تعامل اساتید با اساتید ۵۱
- ۳-۲-۲ تحولات بین‌المللی دانش و فن‌آوری اطلاعات ۵۲
- ۳-۲ نگرش ارتباطی (فن‌هراسی) ۵۶
- ۴-۲ رویکرد شکاف دیجیتالی ۵۹
- ۱-۴-۲ شکاف دیجیتالی و ابعاد متفاوت آن ۶۳
- ۲-۴-۲ شکاف دیجیتالی و آموزش ۷۲
- ۵-۲ نظریه‌های شکاف آگاهی و اطلاعات ۷۵
- ۶-۲ نظریه‌های فرهنگ دانشگاهی و تکنولوژی اطلاعات و ارتباطات ۷۷

۸۹	۱-۶-۲ جامعه‌پذیری دانشگاهی .....
۹۴	۷-۲ فرموله کردن دستگاه نظری .....
۹۶	۸-۲ چارچوب نظری.....
۱۰۰	۹-۲ مدل تحقیق.....
۱۰۱	۱۰-۲ فرضیات تحقیق .....

فصل سوم: روش‌شناسی تحقیق

۱۰۲	۱-۳ تعاریف نظری و عملیاتی مفاهیم تحقیق.....
۱۰۹	۲-۳ روش جمع‌آوری اطلاعات .....
۱۱۱	۳-۳ جمعیت آماری.....
۱۱۲	۴-۳ روش نمونه‌گیری و حجم نمونه .....
۱۱۵	۵-۳ اعتبار و روایی ابزار سنجش .....
۱۱۶	۶-۳ روش تحلیل داده‌ها .....

فصل چهارم: یافته‌های تحقیق

۱۱۸	پیش‌درآمد .....
۱۱۸	۱-۴ داده‌های تجربی متغیرهای زمینه‌ای.....
۱۱۸	۱-۱-۴ جنس پاسخگویان .....
۱۱۹	۲-۱-۴ دانشگاه محل تحصیل پاسخگویان.....
۱۲۰	۳-۱-۴ رشته تحصیلی پاسخگویان.....
۱۲۱	۴-۱-۴ سن پاسخگویان.....
۱۲۲	۵-۱-۴ محل سکونت پاسخگویان.....
۱۲۳	۶-۱-۴ تحصیلات پدر پاسخگویان.....
۱۲۴	۷-۱-۴ تحصیلات مادر پاسخگویان.....
۱۲۵	۸-۱-۴ شغل پدر پاسخگویان.....

۱۲۶	.....۹-۱-۴ شغل مادر پاسخگویان
۱۲۷	.....۱۰-۱-۴ هزینه تقریبی خانوار پاسخگویان
۱۲۹	.....۲-۴ داده‌های تجربی متغیرهای اصلی
۱۲۹	.....۱-۲-۴ تحلیل توصیفی متغیر پایگاه اقتصادی و اجتماعی
۱۳۰	.....۲-۲-۴ تحلیل توصیفی میزان بهره‌مندی دانشجویان از کامپیوتر در طول هفته
۱۳۳	.....۳-۲-۴ تحلیل توصیفی بهره‌مندی از کامپیوتر (اینترنت و کامپیوتر)
۱۴۰	.....۴-۲-۴ تحلیل توصیفی متغیر در دسترس بودن کامپیوتر
۱۴۱	.....۵-۲-۴ تحلیل توصیفی متغیر نگرش ارتباطی
۱۵۰	.....۶-۲-۴ تحلیل توصیفی متغیر فرهنگ رشته‌ای
۱۵۸	.....۷-۲-۴ تحلیل توصیفی متغیر تشویق و حمایت اطرافیان در کار با کامپیوتر
۱۶۰	.....۳-۴ تحلیل تبیینی
۱۶۰	.....۱-۳-۴ دآوری درباره فرضیه اول
۱۶۲	.....۲-۳-۴ دآوری درباره فرضیه دوم
۱۶۵	.....۳-۳-۴ دآوری درباره فرضیه سوم
۱۶۷	.....۴-۳-۴ دآوری درباره فرضیه چهارم
۱۷۰	.....۵-۳-۴ دآوری درباره فرضیه پنجم

فصل پنجم: نتیجه‌گیری

۱۷۳	.....۱-۵ نتیجه‌گیری
۱۸۰	.....۲-۵ مشکلات و محدودیت‌های تحقیق
۱۸۱	.....۳-۵ پیامد کاربردی تحقیق
۱۸۲	.....۴-۵ سخنی با محققان
۱۸۳	.....سخن آخر

۱۸۴	.....	منابع
۱۸۴	.....	فارسی
۱۹۳	.....	لاتین
۲۰۰	.....	ضمائم

فهرست جدول‌ها و نمودارها

صفحه

عنوان

جدول ۱-۲	مقایسه الگوی جامعه صنعتی و جامعه اطلاعاتی	۲۵
جدول ۲-۲	مراحل تکوین جامعه اطلاعاتی از دیدگاه جیمز بنگر	۲۷
جدول ۳-۲	مدل شش مهارت بزرگ	۳۴
جدول ۴-۲	مقایسه دو مدل سواد اطلاعاتی با رویکرد فرآیندی	۳۵
جدول ۵-۲	تغییرات در عقاید و روش‌های استادان	۳۷
جدول ۶-۲	نمودار سندبرگ	۴۴
جدول ۱-۳	معرف‌های استفاده از کامپیوتر	۱۰۳
جدول ۲-۳	معرف‌های استفاده از اینترنت	۱۰۴
جدول ۳-۳	معرف‌های تشویق و حمایت اطرافیان در بهره‌مندی از کامپیوتر	۱۰۵
جدول ۴-۳	معرف‌های مفهوم نگرش ارتباطی	۱۰۶
جدول ۵-۳	معرف‌های گویه فرهنگ رشته‌ای	۱۰۷
جدول ۱-۴	توزیع جمعیت پاسخگویان بر حسب جنسیت	۱۱۸
نمودار ۱-۴	توزیع جمعیت پاسخگویان بر حسب جنسیت	۱۱۹
جدول ۲-۴	توزیع جمعیت پاسخگویان بر حسب دانشگاه محل تحصیل	۱۱۹
نمودار ۲-۴	توزیع جمعیت پاسخگویان بر حسب دانشگاه محل تحصیل	۱۲۰
جدول ۳-۴	توزیع جمعیت پاسخگویان بر حسب رشته تحصیلی	۱۲۱
نمودار ۳-۴	توزیع جمعیت پاسخگویان بر حسب رشته تحصیلی	۱۲۲
جدول ۴-۴	توزیع جمعیت پاسخگویان بر حسب گروه‌های سنی	۱۲۲
جدول ۵-۴	توزیع جمعیت پاسخگویان بر حسب محل سکونت	۱۲۲
نمودار ۵-۴	توزیع جمعیت پاسخگویان بر حسب محل سکونت	۱۲۳
جدول ۶-۴	توزیع جمعیت پاسخگویان بر حسب تحصیلات پدر	۱۲۳
نمودار ۶-۴	توزیع جمعیت پاسخگویان بر حسب تحصیلات پدر	۱۲۴

- جدول ۷-۴ توزیع جمعیت پاسخگویان بر حسب تحصیلات مادر..... ۱۲۴
- نمودار ۷-۴ توزیع جمعیت پاسخگویان بر حسب تحصیلات مادر ۱۲۵
- جدول ۸-۴ توزیع جمعیت پاسخگویان بر حسب شغل پدر ۱۲۵
- نمودار ۸-۴ توزیع جمعیت پاسخگویان بر حسب شغل پدر ۱۲۶
- جدول ۹-۴ توزیع جمعیت پاسخگویان بر حسب شغل مادر ۱۲۶
- نمودار ۹-۴ توزیع جمعیت پاسخگویان بر حسب شغل مادر ۱۲۶
- جدول ۱۰-۴ توزیع جمعیت پاسخگویان بر حسب هزینه تقریبی خانوار ۱۲۷
- نمودار ۱۰-۴ توزیع جمعیت پاسخگویان بر حسب هزینه تقریبی خانوار ۱۲۸
- جدول ۱۱-۴ توزیع درصدی متغیر پایگاه اقتصادی و اجتماعی ۱۲۹
- نمودار ۱۱-۴ توزیع درصدی فراوانی متغیر پایگاه اقتصادی و اجتماعی ۱۳۰
- جدول ۱۲-۴ توزیع فراوانی پاسخگویان برحسب
میزان ساعات فعالیت‌های اینترنتی در هفته ۱۳۱
- نمودار ۱۲-۴ توزیع جمعیت پاسخگویان برحسب
میزان ساعات فعالیت‌های اینترنتی در هفته ۱۳۱
- جدول ۱۳-۴ توزیع فراوانی پاسخگویان برحسب
میزان ساعات استفاده از کامپیوتر در هفته ۱۳۲
- نمودار ۱۳-۴ توزیع جمعیت پاسخگویان برحسب
میزان ساعات استفاده از کامپیوتر در هفته ۱۳۳
- جدول ۱۴-۴ توزیع درصد فراوانی پاسخگویان برحسب
شاخص میزان بهره‌مندی از کامپیوتر..... ۱۳۵
- جدول ۱۵-۴ توزیع درصد فراوانی پاسخگویان برحسب
شاخص میزان در دسترس بودن کامپیوتر..... ۱۴۰
- جدول ۱۶-۴ توزیع درصد فراوانی پاسخگویان برحسب
شاخص میزان نگرش ارتباطی از بعد شناختی..... ۱۴۱
- جدول ۱۷-۴ توزیع درصد فراوانی پاسخگویان برحسب میزان

- ۱۴۳ ..... شاخص نگرش ارتباطی از بعد عاطفی .....
جدول ۴-۱۸ توزیع فراوانی پاسخگویان برحسب
- ۱۴۷ ..... میزان شاخص نگرش ارتباطی از بعد تمایل به عمل .....
جدول ۴-۱۹ توزیع درصد فراوانی پاسخگویان برحسب
- ۱۵۰ ..... میزان شاخص فرهنگ رشته‌ای .....
جدول ۴-۲۰ توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب
- ۱۵۳ ..... میزان شاخص فرهنگ رشته‌ای در سطح فردی .....
جدول ۴-۲۱ توزیع درصد فراوانی پاسخگویان بر حسب
- ۱۵۶ ..... شاخص میزان فرهنگ رشته‌ای در سطح رشته‌ای .....
جدول ۴-۲۲ توزیع درصد فراوانی گفتارهای شاخص
- ۱۵۸ ..... میزان تشویق و حمایت اطرافیان در حوزه کار با کامپیوتر .....
جدول ۴-۲۳ رگرسیون میزان بهره‌مندی
- ۱۶۰ ..... از کامپیوتر بر فرهنگ رشته‌ای دانشجویان .....
جدول ۴-۲۴ رگرسیون میزان بهره‌مندی از کامپیوتر
- ۱۶۳ ..... بر پایگاه اقتصادی و اجتماعی دانشجویان .....
جدول ۴-۲۵ رگرسیون میزان بهره‌مندی از کامپیوتر
- ۱۶۵ ..... بر میزان حمایت و تشویق اطرافیان در کار با کامپیوتر .....
جدول ۴-۲۶ رگرسیون میزان بهره‌گیری از کامپیوتر
- ۱۶۸ ..... بر میزان دسترسی به کامپیوتر .....
جدول ۴-۲۷ رگرسیون میزان بهره‌مندی از کامپیوتر
- ۱۷۰ ..... بر نگرش ارتباطی .....

فصل اول

کلیات تحقیق

۱-۱. طرح مسأله

امروزه فن‌آوری‌های اطلاعات و ارتباطات نقش مهمی در تحولات اقتصادی و اجتماعی ایفا می‌کنند و این نقش روز به روز اهمیت بیشتری پیدا می‌کند. کامپیوترها به طور وسیعی ظرفیت دسترسی به داده‌ها و منابع اطلاعاتی را افزایش داده‌اند بانک جهانی در تعریف فن‌آوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی (ICT) می‌گوید: «مجموعه فعالیت‌هایی که به وسیله ابزارهای الکترونیکی، نمایش، انتقال و پردازش اطلاعات را تسهیل کرده است. فن‌آوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی به تکنولوژی‌هایی گفته می‌شود که افراد برای سهم شدن، جمع‌آوری و توزیع اطلاعات و ارتباطات به وسیله کامپیوتر و شبکه کامپیوتری (اینترنت) از آنها استفاده می‌کنند». (Haqqani , 2005:288)

دانشگاه‌ها نیز در خلال این سال‌ها در استفاده از کامپیوترها بی‌بهره نمانده و شاهد رشد استفاده از آنها بوده‌ایم هرچند در ابتدا کامپیوترها به عنوان ابزاری کمکی وارد مراکز آموزشی شدند ولی با رشد فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات شاهد خودنمایی هرچه بیشتر آن به ویژه اینترنت در آموزش بوده‌ایم. (دونر، ۲۰۰۲)

اما استفاده از کامپیوتر و فن‌آوری‌های نوین مرتبط با آن از سوی همگان یکسان نیست و توجه به اینکه چرا برخی افراد فن‌آوری کامپیوتر را قبول دارند و بعضی دیگر آن را طرد می‌کنند از مباحث چالش برانگیز و مورد علاقه تحقیقات نظام‌های اطلاعاتی است اینکه چرا برخی افراد مشتاقانه از کامپیوترها استفاده می‌کنند و از کار با آن لذت می‌برند و عده‌ای دیگر کمتر از این وسیله بهره برده یا در کار با آن دچار اضطراب می‌شوند. این موضوع به متغیرهای بسیاری مرتبط است که همبستگی بین آنها بررسی شده است. از جمله این عوامل می‌توان از سن،

جنسیت، میزان تحصیلات، رشته تحصیلی (بکرز و اشمیت، ۲۰۰۳) فرهنگ، تجارب قبلی کار با کامپیوتر و داشتن کامپیوتر شخصی (بلیگ نوث و همکاران؛ ۲۰۰۲) هوش، منبع کنترل و خود انگاره و نگرش به کامپیوتر. (کتوز و فرانسیس به نقل از فرانسیس و همکاران، ۲۰۰۰) نام برد.

دو رکن اصلی این فن‌آوری‌ها کامپیوتر و اینترنت است که رابطه میان دسترسی متفاوت افراد در رشته‌های تحصیلی و این فن‌آوری‌ها نیز موضوع تحقیقات بسیاری بوده، که بر بررسی شکاف دیجیتالی متمرکز شده بودند. برای مثال چنین مطرح شده است که ممکن است فرهنگ‌های رشته‌ای متفاوت استفاده‌کنندگان به رفتارهای اطلاعاتی متفاوتی نیز رهنمون شود. (اسدی، ۱۳۸۲) بنابراین تمرکز بر میزان استفاده از فن‌آوری‌های نوین اطلاعات در میان دانشجویان علوم انسانی و فنی و مهندسی و دلایل تفاوت‌ها در استفاده موضوع اصلی این تحقیق است.

نتایج تحقیق پورطرق (۱۳۸۵) درباره میزان استفاده از اینترنت توسط دانشجویان نیز نشان دهنده آن است که هنجارمندی رفتارهای اینترنتی دانشجویان فنی مهندسی و کشاورزی بسیار بیشتر از هنجارمندی اینترنتی دانشجویان علوم پایه و انسانی است همچنین همین تحقیق نشان می‌دهد میانگین هنجار رفتار اینترنتی استادان در گروه‌های علمی فنی مهندسی و علوم انسانی نیز کاملاً متفاوت است. (اسدی، ۱۳۸۲)

همچنین در پژوهش رفتار اطلاع‌یابی پژوهشی اعضای هیأت علمی رشته‌های مختلف علوم پایه - فنی مهندسی و علوم انسانی نیز تفاوت‌های معناداری در استفاده از اینترنت میان گروه‌های علمی نمایش داده شده است.

در حالیکه همگان بر این اعتقادند برای بقای فردی در عصر اطلاعات سواد اطلاعاتی الزامی است. با ورود این فن‌آوری‌ها، روش سنتی آموزش عالی و فعالیت‌های علمی آن با چالشی جدی مواجه گشته و تغییرات عمده‌ای در آن ایجاد شده است. بهره‌مندی از این فن‌آوری‌های جدید سبب گشته تا از تجارب دیگران استفاده و از انجام پژوهش‌های تکراری جلوگیری کنیم. از طریق این فن‌آوری‌ها علاوه بر اینکه در مسیر کارهای انجام شده دیگر پژوهشگران قرار می‌گیریم می‌توانیم با متخصصان هر حوزه نیز به تبادل اندیشه و بحث و گفت‌وگو بپردازیم.

و این درحالی است که نزدیک به ۲ میلیون دانشجو در کشور درحال تحصیل اند اما سهم سرانه هر دانشجو در دسترسی به اینترنت کم و محدود به ۸ بایت در ثانیه است درحالیکه ۸۰ درصد امور آینده جهان به فن‌آوری اطلاعات وابسته خواهد شد و تأخیر در استفاده از آن‌ها باعث می‌شود تا دانشجویان و فارغ‌التحصیلان دانشگاهی نتوانند از امکانات علمی جهانی بهره‌مند شوند یا سهمی در پژوهش‌های جهانی داشته باشند.

از این دیدگاه دلنتی و اسکات معتقدند: «اینترنت و پست الکترونیکی ماهیت ارتباطات را تغییر داده‌اند و بخش عظیمی از دانش در فضای سایبر قرار گرفته است و زمان و فاصله دیگر موانع دانش و ارتباطات نیستند. (به نقل از فاضلی، ۱۴:۱۳۸۳)

بنابراین یافته‌ها و دستاوردهای علمی و فنی همه جوامع را به چالش می‌طلبد و به نهادهای گوناگون به ویژه نهاد آموزش و پرورش بیش از هر دستگاه دیگری هشدار می‌دهد که برای رویارویی با چنین تحولاتی لازم است خود را مجهز و آماده سازند این آمادگی بیش از همه باید در عرصه تفکر و پژوهش تحقق یابد،

چرا که اگر فکر پدیده‌ای درونی جامعه نشده باشد و به صورت درون‌زا از بطن و متن جامعه برنخیزد، القا و اعمال آن از برون چاره‌ساز و سامان‌بخش نخواهد شد امروزه صاحب دانش و اطلاعات بودن آن هم اطلاعاتی که از کمیت و کیفیت خوب برخوردار باشد قدرت محسوب می‌شود و قدرت یک کشور به این مسأله بستگی دارد. از طرفی برای داشتن اطلاعات و دانش روز نیاز به استفاده از فن‌آوری‌های نوین مانند رایانه و اینترنت محسوس است. با این اوصاف در این تحقیق قصد بر آن است که در مورد استفاده از کامپیوتر و اینترنت به عنوان دو رکن اصلی فن‌آوری‌های اطلاعات و ارتباطات، به مطالعه پرداخته و علل تفاوت در استفاده از آن را میان دانشجویان فنی مهندسی و علوم انسانی بررسی کنیم. این پژوهش قصد پاسخگویی به سؤال اصلی زیر را دارد :

۱. چه عواملی در به وجود آوردن تفاوت در استفاده از کامپیوتر و اینترنت بین دانشجویان دو رشته علوم انسانی و فنی مهندسی نقش دارد؟

۲-۱. اهداف اصلی تحقیق

۱. یافتن تفاوت‌ها و تشابه‌ها در استفاده از تکنولوژی‌های نوین ارتباطی میان دانشجویان علوم انسانی و فنی مهندسی در سطح دانشگاه‌های تهران.

۲. تبیین عوامل مؤثر بر استفاده از فن‌آوری‌های اطلاعات و ارتباطات در میان این دو دسته از دانشجویان.

۳. تبیین علل فرصت‌های نابرابر در استفاده از فن‌آوری‌های اطلاعات و ارتباطات.

۳-۱. ضرورت و اهمیت موضوع

در نگاهی گذرا به برنامه‌های توسعه کشورهای مختلف توجه به نقش محوری فن‌آوری ارتباطات و اطلاعات به طور گسترده دیده می‌شود. گسترش سواد رایانه‌ای همه آحاد مردم از جمله امور مهم در این زمینه است، مردم این روزها درست همانگونه که زبان مادری یاد می‌گیرند و یا با چهار عمل اصلی ریاضی آشنا می‌شوند باید با زبان جدید قرن بیست و یکم که فن‌آوری اطلاعات و اینترنت است نیز آشنا شوند تا بتوانند از اقیانوس اطلاعات و دانش جهانی استفاده کنند. (سند راهبرد توسعه ارتباطات و فن‌آوری اطلاعات استان ایلام، ۱۳۸۳:۱۵).

هدف نهایی جامعه اطلاعاتی توانمندسازی همه شهروندان از طریق دستیابی و کاربرست دانش است، اما این نگرانی وجود دارد که برخی از اقشار جامعه از جمله زنان، جوانان، و طبقات اقتصادی و اجتماعی پایین‌تر جامعه، و ... از نظر استفاده از فرصت‌های پدید آمده به وسیله تکنولوژی‌های اطلاعاتی و ارتباطی شانس کمتری داشته باشند. این پدیده تکنولوژیک به همراه خود فرصت‌هایی مانند افزایش سواد رایانه‌ای؛ بسط فرصت‌های شغلی و امکان کار از راه دور (Tele working) برای تمامی افراد جامعه خواهد داشت. دانشجویان هم در صورتی که بخواهند پس از تحصیل شغل و جایگاه مناسبی یافته و در نتیجه در روند توسعه سهمیم باشند باید خود را درگیر فن‌آوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی کنند عقب ماندن از این حوزه و عدم یادگیری آن قطعاً افراد را از مشارکتی سازنده در آینده و جامعه و زندگی خود محروم و حاشیه‌نشین می‌کند.

همچنین با توجه به روند شتابناک کهنه شدن دانش و روبرویی با حجم انبوهی از اطلاعات و تغییرات سریع فن‌آوری‌های اطلاعات و ارتباطات اهمیت و ضرورت توجه به عوامل مؤثر بر استفاده از این فن‌آوری‌ها و موفقیت تحصیلی که جزئی از

همان یادگیری مادام‌العمر است اجتناب‌ناپذیر است و گامی در جهت رسیدن به شیوه جدید تولید دانش. بنابراین این تحقیق نیز گامی خواهد بود برای سیاستگذاران و عوامل اجرایی علم تا با مراتب عقب‌ماندگی در این عرصه آشنا شوند و منابع و اعتبارات را متناسب با عمق شکاف و حد نیاز به این مقوله اختصاص دهند. این تحقیق همچنین گامی است در راستای مستندسازی دانشگاه‌های کشور در رقابت‌های علمی و اطلاعاتی و مطالعه به منظور شناخت بهتر امکانات الکترونیکی در عرصه دانشگاه‌ها و علوم مختلف و بهره‌گیری بهتر جهت عقب‌نماندن از عرصه تولید دانش و توسعه علمی.

۴-۱. پیشینه تحقیق

در این فصل برخی از تحقیقات پیشین در باره فن‌آوری‌های نوین اطلاعات و ارتباطات بررسی شده‌اند. این تحقیقات با دو معیار ۱- تئوری ۲- روش؛ مورد نقد قرار گرفته‌اند. درباره تحقیقات پیشین باید گفت رجوع به این تحقیقات را از دو جهت ضروری می‌دانیم ۱- می‌تواند الهام‌بخش ما در تفکر نظری باشند ۲- از هم پوشانی و تکرار تحقیق جلوگیری می‌کنند به همین دلیل در اینجا چند تحقیق را بررسی کرده‌ایم.

مطالعات ایرانی

پورطرق (۱۳۸۵) پژوهشی را درباره عوامل اجتماعی مؤثر بر میزان استفاده از اینترنت و تأثیر آن بر عملکرد علمی دانشجویان دانشگاه آزاد انجام داده است که نتایج آن حاکی از آن است که میزان هنجارمندی ارتباط علمی مرتبط با استفاده از

اینترنت در گروه‌های علمی کاملاً معنادار بوده یعنی هنجارمندی گروه کشاورزی و فنی مهندسی در استفاده از این ابزار بیشتر از علوم پایه و علوم انسانی گزارش شده است. هنجارمندی سازمانی هم که در این تحقیق مورد سنجش قرار گرفته بود نشان داد که هنجارمندی رفتارهای اینترنتی دانشجویان از نظر پاسخگویان در حد متوسط ارزیابی شد اما هنجارمندی رفتارهای اینترنتی استادان در بین گروه‌های علمی مختلف از نظر پاسخگویان در حد کم ارزیابی شد. کلاً این تحقیق نشان داد که تفاوت میانگین بین هنجارمندی رفتارهای اینترنتی دانشجویان و همچنین استادان در بین گروه‌های علمی مختلف از نظر آماری معنی‌دار است. هنجارمندی رفتارهای اینترنتی دانشجویان فنی مهندسی و کشاورزی بیشتر از هنجارمندی رفتارهای اینترنتی دانشجویان علوم پایه و انسانی گزارش شد. تفاوت میانگین هنجار رفتار اینترنتی اساتید در بین گروه‌های علمی هم معنادار بود بدین معنا که هنجارمندی رفتار اینترنتی استادان در گروه علوم انسانی کمتر بود. شاید با توجه به همین نتایج بود که پژوهشگر در پایان کار پیشنهاد داده است که باید تلاش‌هایی در جهت رفع شکاف دیجیتالی در دانشگاه‌ها انجام شود. او برگزاری کلاس‌های آموزشی کامپیوتر برای دانشجویان گروه علوم انسانی و همچنین دختران دانشجو را با توجه به نتایج پژوهشش ضروری دانست.

اسدی (۱۳۸۲) هم پژوهشی را با عنوان مطالعه تأثیر استفاده از اینترنت بر رفتار اطلاعاتی - پژوهشی اعضای هیأت علمی رشته‌های مختلف علوم پایه، فنی مهندسی و علوم انسانی انجام داده است. یافته‌های این تحقیق هم نشان می‌دهد که کل جامعه پژوهشی دارای امکانات برای دسترسی به اینترنت بوده‌اند و تفاوت معنی‌داری هم بین اعضای هیأت علمی سه شاخه از لحاظ توانایی و استفاده از

اینترنت وجود داشته بدین معنا که گروه فنی مهندسی بیشتر از گروه علوم پایه و سپس علوم انسانی از کامپیوتر بهره برده‌اند. کسانی که توانایی بالایی در استفاده از اینترنت داشتند میان ابزارها و منابع اینترنت بیشتر از پست‌های الکترونیکی، موتورهای جست‌وجوی وب، مرورگر وب، بهره برده بودند، استفاده از پست الکترونیک هم بیشترین میزان را در میان این سه گروه، داشته است. بررسی‌های این تحقیق همچنین نشان داده استفاده از اینترنت در هر سه شاخه توانسته است در برآوردن اهداف پژوهشگران مؤثر باشد و درصد بسیار کمی به عدم تأثیر آن اشاره کردند. شیوه‌های دستیابی اعضای هیأت علمی به منابع اینترنت در محل کار بیش از خانه و کتابخانه بود. یافته‌ها نشان داد استفاده از اینترنت در کنار منابع چاپی مهم‌ترین منبع اطلاعاتی جهت دستیابی به اطلاعات علمی مورد نیاز برای پژوهش محسوب می‌شود. اعضای هیأت علمی علوم انسانی معتقد بودند که اینترنت تا حدودی توانسته است بر کیفیت و کمیت پژوهش آنان مؤثر باشد در حالی که اعضای هیأت علمی علوم پایه و فنی مهندسی معتقد بودند که استفاده از اینترنت بر کمیت و کیفیت پژوهش آنان تأثیرگذار بوده است. تفاوت معناداری هم بین میزان تأثیر استفاده از اینترنت بر فرآیند پژوهش در سه شاخه مشاهده شد. اعضای هیأت علمی علوم انسانی بر این باور بودند که اینترنت بر انجام مراحل پژوهش آنان تا حدودی مؤثر بوده است. اما اعضای هیأت علمی علوم پایه و فنی مهندسی بر این اعتقاد بودند که اینترنت بر انجام مراحل پژوهش آنان تا حدود زیادی مؤثر بوده است. مهم‌ترین عوامل مؤثر بر عدم استفاده از اینترنت که توسط اعضای هیأت علمی سه شاخه بیان شد. عبارت بودند از: عدم آموزش، مناسب نبودن کیفیت و کمیت امکانات سخت‌افزاری کامپیوترهای موجود در دانشگاه،

تردید در هویت نشر الکترونیکی، متنوع بودن موتورهای جست‌وجو ترافیک شبکه، عدم دسترسی به محل مدرک بازیابی شده به صورت تمام متن و نداشتن وقت کافی.»

خداجوی نیز (۱۳۸۳) پژوهشی با عنوان وضعیت استفاده از شبکه اینترنت و تأثیر آن بر فعالیت‌های علمی و پژوهشی اعضای هیأت علمی و پژوهشگران مؤسسه آموزش‌های علمی کاربردی و مراکز آموزش عالی امام خمینی انجام داده است. یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد که بیش از چهار پنجم جامعه آماری (بیش از ۸۵ درصد) از شبکه اینترنت استفاده می‌کنند بیشتر بهره‌گیران به مؤسسه آموزش عالی علمی کاربردی تعلق دارند و بیشترین کاربران اینترنت دارندگان مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد هستند بیشتر کاربران به منظور انجام کارهای علمی و پژوهشی از اینترنت استفاده نمی‌کنند. چنانکه ۳۴ درصد آنان برای انجام کارهای آموزشی، ۳۱/۶ درصد برای دسترسی به منابع و روزآمد کردن اطلاعات از اینترنت بهره برده‌اند. بیشتر کاربران از نحوه ارائه خدمات مراکز خود راضی نیستند. نحوه آشنایی و استفاده از اینترنت بیشتر از طریق همکاران و دوستان بوده است. از میان خدمات شبکه اینترنت وب جهانی با ۳۳/۹ درصد بالاترین میزان، سپس پست الکترونیکی با ۳۲/۳ درصد مورد استفاده قرار گرفته است. در بهره‌گیری از موتورهای کاوش یاهو با بیشترین میزان (۳۳/۴ درصد) و گوگل با (۱۹/۶) در مرتبه بعدی است. ۳۹/۹ درصد از بهره‌گیران کارشناسی ارشد، از یاهو و ۲۸/۵ درصد دانشجویان دکترا از گوگل بیشترین میزان استفاده را داشته‌اند. تولید و ارائه آثار علمی و پژوهشی جامعه مورد پژوهش بیشتر به شکل مقاله بوده است. بیش از نیمی از کاربران هم معتقدند که شبکه اینترنت بر فعالیت‌های

علمی و پژوهشی آنان تأثیر زیادی داشته است و دسترسی به آن می‌تواند در کارهای علمی و پژوهشی آنان اثرگذار باشد چنانکه ۶۱/۵ درصد آنان این تأثیر را مثبت ارزیابی کرده و فقط ۲۱/۱ درصد آنان این تأثیر را کم اهمیت تلقی می‌کنند. ۲۶/۴ درصد نیز میزان تأثیر آن را بر فعالیت‌های علمی و پژوهشی در حد متوسط ذکر کرده‌اند.

تحقیق خدیجه علی‌آبادی و سعید مشتاق ارکانی (۱۳۸۴) با موضوع اعتباریابی و تعیین ساختار عاملی فرم فارسی مقیاس نگرش کامپیوتر و رابطه نگرش کامپیوتری با ویژگی‌های فردی دانشجویان دانشگاه‌های تهران هم نشان داد که ناهمانندی‌های زیادی در افراد مختلف در استفاده از کامپیوتر وجود دارد و نتیجه گرفت که میان جنسیت دانشجویان و میزان نگرش‌شان نسبت به کامپیوتر رابطه معناداری وجود دارد و در مجموع دختران نگرش مطلوب‌تری نسبت به کامپیوتر در مقایسه با دانشجویان پسر دارند و همچنین در این پژوهش نگرش نسبت به کامپیوتر در بین دانشجویان دانشگاه تربیت معلم و تهران با دانشجویان دانشگاه آزاد واحد جنوب تفاوت معناداری نشان داد بدین معنا که دانشجویان دانشگاه تربیت معلم نسبت به دانشجویان دیگر دانشگاه‌ها نگرش مطلوب‌تری نسبت به کامپیوتر داشتند که این اختلاف نسبت به دانشجویان دانشگاه آزاد پررنگ‌تر هم بود پژوهشگر این نتایج را به نحوه مدیریت دانشگاه و میزان دسترسی به کامپیوتر؛ قرارگرفتن فضای کار با کامپیوتر در دانشگاه‌هایی مثل تربیت معلم و تهران مرتبط دانست.

تحقیق عوامل مؤثر بر استفاده از فن‌آوری‌های اطلاعات و ارتباطات میان دانشجویان دختر و پسر دانشگاه‌ها (۱۳۸۵) که توسط سونیا غفاری کارشناس